

Driepas

Jaargang 14 1997 Nr. 3/4

Historische Kring Duiven Groessen Loo

COLOFON

DRIEPAS

verenigingsblad van de Historische Kring Duiven-Groessen-Loo
verschijnt drie à vier maal per jaar, Losse nummers f 5,--.

Redactie

W.F.W.M. van Heugten

Th.M.J. Jonker

M.M. Rebholz

Bestuur

A.Th.J. Boss (Duiven)

H.J.Th. Derksen, penningmeester (Duiven)

A.H.E. Janssen (Groessen)

K. de Jong-de Baan (Duiven)

Th.M.J. Jonker, secretaris (Loo)

M.M. Rebholz, voorzitter (Duiven)

J.F.H. te Witt, vice-voorzitter (Groessen)

Secretariaat: postbus 212, 6920 AE DUIVEN

Rabobank Duiven, rek.nr. 31.54.07.484

Postbank, rek.nr. 49.23.697

t.n.v. penningmeester Historische Kring, Duiven.

Het lidmaatschap van de Historische Kring kost f 25,-- per jaar; het partner- of gezinslidmaatschap f 10,-- per jaar. Een abonnement op alleen DRIEPAS kost f 12,50 per jaar. Leden en abonnees buiten de gemeenten Duiven en Zevenaar betalen f 7,50 extra als bijdrage in de verzend- en portokosten.

Opzeggen van lidmaatschap of abonnement uitsluitend schriftelijk vóór 1 december van het lopende jaar.

Uit de uitgave mag niets worden overgenomen zonder schriftelijke toestemming vooraf en zonder bronvermelding.

ISSN: 0921-5549

INHOUD

Th.J.P. Nass:

's Morgens vroeg in de bakkerij en 's avonds in het café,
deel 2 50

L. Prinsen-Holland:

Holland en Nass, historisch en in trouw verbonden,
deel 2 56

W.F.W.M. van Heugten

De mispel, een verdwijnende boomsoort in de Liemers 74

Verenigingsnieuws

77

In de eerste serie over de bakkers in Duiven, Groessen en Loo zijn zijdelings de kroegen, cafés of tapperijen genoemd, omdat een combinatie van bakkerij en café niet ongewoon was. Daarom is uit het eerste een tweede, een vervolgonderzoek, over de tappers in de gemeente Duiven voortgekomen.

De resultaten leest u in twee bijdragen van auteurs, die onder dezelfde titels al in DRIEPAS, nr.2, jrg. 13 (1996) over de bakkers hebben gepubliceerd.

Tevens maken we van de gelegenheid gebruik om de sinds september 1997 officiële nieuwe spelling ook in dit tijdschrift in te voeren. Wij hopen toch dat u alleen maar met veel plezier kennis neemt van de inhoud van dit nieuwe nummer

De Redactie

'S MORGENS VROEG IN DE BAKKERIJ EN 'S AVONDS IN HET CAFÉ (2)

Voordracht van de heer Th.J.P. Nass, gehouden op de inloopavond van maandag 18 maart 1996, over drankgelegenheden - ook wel cafés of kroegen genoemd - en hoe dat er toen toging.

Anders dan bijvoorbeeld bij de bakkerijen van toen, die meestal de hoofdbron van inkomsten vormden, waren cafés veelal bijzaken, al was daar ook onderscheid.

Café Hugén in Duiven, waar drie zusters de scepter zwaaiden, had een café, een hotel en een winkel als hoofdzaak. Het was een vrij groot café met nog een zaaltje daarbinnen als eetgelegenheid voor de gasten. Ik herinner me nog, dat daar zelfs raadsvergaderingen werden gehouden. Er was een bovenzaal waar met kermis feest werd gevierd en waar bruiloften werden gehouden.

Ook bij café Holland in Groessen was er ruimte waar met kermis en ook bij andere gelegenheden werd gefeest.

Bij café Bies beschikte men over een bovenzaal; er werden daar uitvoeringen gegeven van de toneelvereniging „Vriendenkring” en dan was het er doorgaans vol. Ook met kermis kwam er veel volk naar boven om feest te vieren. De zoldering was niet hoog en als het met kermis warm weer was, werden de ramen er uit gelicht om het binnen te kunnen volhouden. Die bovenzaal werd bereikt via een vrij steile trap en er zal best zo af en toe bij het afdalen na een feest iemand op een rappe wijze naar beneden zijn gekomen.

Bij Nass - bij ons dus - was geen zaalruimte, wel was er een achterkamer, met schuifdeuren te bereiken, waar soms werd vergaderd. Ook stond daar het biljart. In de meeste cafés stond een biljart en er werd veel gebruik van gemaakt. Met kermis werd het biljart met veel mankracht naar de deel gedragen en buiten werd een lappentent gebouwd voor drie dagen; dat was toegestaan omdat die tent bereikbaar was via het café. Men noemde dat „open aanhorigheid”. Ik herinner me dat daar vaak gedonder over was. Men moest steeds opnieuw een vergunning bij de gemeente aanvragen en ook

de drankinspectiedienst moest toestemming verlenen.

De schutterij vierde zijn kermis in een lappentent, dan hier dan daar. Dat was ook in Loo en Duiven het geval, voordat én in Duiven én in Loo vaste schuttersgebouwen verrezen.

De schutterij verpachtte de tap aan de hoogste inschrijver, wanneer deze tenminste als geschikt werd aangemerkt. Wij hebben daar meerdere malen de tap verzorgd, toen wij zelf geen tent meer lieten plaatsen.

De verzorging van die tap was een behoorlijk zwaar karwei. Het ging er vaak ruig aan toe en de lege flessen werden soms zo maar over de vloer gegooid. Wij kregen dan hulp - en ook bij andere zalen was dat zo - van zgn. oppassers, mensen met enige ervaring die als obers bedienden. Bij ons heeft jarenlang Piet Daams, „de kuuper“, uit Duiven opgepast, en Drikus Boss, Hofs uit Huissen en Dutje Derksen uit Groessen. Eerlijke mensen, die dit werk met inzet en plezier deden en dat natuurlijk niet voor niets hoefden te doen.

Enkele jaren heeft de schutterij in de verbouwde oude school kermis gevierd. Men had daar een „verlof-“vergunning. Dat betekende dat er geen sterke drank mocht worden geschonken. En dat met kermis, stel je voor!

Ik herinner me, dat toen wij de tap van de schutterij hadden, mijn vader daar iets op gevonden had. Port schenken was toegestaan en dus mengde hij klare jenever met elixer, zodat het de kleur van port benaderde. Bij controle door de gemeentepolitie en marechaussee - dat gebeurde nog in die jaren - zei de opperwachtmeester, die ook een borreltje niet afsloeg: „Ik snap niet, Nass, dat die mensen hier in een verlofzaak zo'n lol kunnen hebben.“

Het was trouwens de gewoonte, dat kasteleins de jenever in grote flessen of vaatjes inkochten. Zij lengden de drank dan aan tot de gewenste gehalten.

Er was ook verschil in de prijs van de dranken; de caféhouders stelden zelf de prijzen vast en zo werden de klanten getrokken. een en ander had natuurlijk te maken met het promillage, daar de kastelein zelf mengde. Het spreekt vanzelf dat de bonafide caféhouders zorgden voor goede kwaliteit, dat ging boven de prijs. Men betaalde toentertijd vijftien cent voor een borrel of een

biertje; gemakshalve schonk men er zeven voor een gulden. Ik spreek in dit hele verhaal over de twintiger en dertiger jaren; dat was ook de tijd dat er 's zaterdags nog werd gewerkt, tot één uur.

In de meeste gevallen werd op die dag ook het loon uitbetaald. Men zag dan menige werker zijn fiets bij zijn uitverkoren kroeg neerzetten om er een paar te nemen, want op één been kun je niet staan. Sommige cafés waren erg in trek bij de arbeiders, zoals „De Gieb” en Toon Pol in Duiven, Bies in Groessen en nog enkele andere. Sommige bezoekers bleven nogal eens lang hangen en dan gebeurde het wel, dat de vrouw die al uren op het loonzakje had zitten wachten, of de kinderen, kwamen om te zien waar vader zo lang bleef. Soms was het loonzakje aardig geplunderd, want ook in die tijd waren er mensen die hun heil in de kroeg zochten.

Ook menige kastelein kon de verleiding van de drank niet weerstaan. Dat werd beïnvloed door de gebruiken in de cafés. Er werd gekaart, gegokt en geknobeld en de kastelein was zo'n beetje moreel verplicht om mee te doen en mee te drinken. Dat leidde op den duur soms tot ongewenste toestanden. Als een dranklustige te diep in het glaasje had gekeken en lastig werd - men noemde dat „een kwaaië dronk” - werd hij soms hardhandig naar buiten gekieperd.

Er waren in die tijd vrij veel drankgelegenheden in de gemeente Duiven.

In Loo had men café met boerderij-tuinderij Walravens, bakkerij-winkel-café met zaaltje Bisseling (Het Fortuin), bakkerij-graanhandel-maalderij-café Evers (De Prins), café met feestruimte Berentsen (Het Centrum) en boerderij-veehandel-café met zaaltje van Boerboom. In latere jaren heeft Hent Mom nog een cafeetje aan de Loostraat gebouwd.

In Duiven had men hotel-café-winkel Hugén, timmerwerkplaats-café met zaaltje Kolks, aannemersbedrijf-café Polman, kolenhandel-winkel-café Gieben, boerderij-café Snelder, stationskoffiehuis met verlof Det Mom en tenslotte nog café-boerderij Heling (Halfwegen).

In Groessen fruithandel-winkel-café met zaal Bies, bakkerij-winkel-

café met zaal Holland, café-winkel--graan- en meelhandel Nass, schoenmakerij-winkel-café en zaal Bloemberg, metselbedrijf en café Klappers, later Aleven, en in later jaren gesticht winkel-café met zaal Wolters ofwel „Evert en Hanneke.“

We spreken ook over de tijd dat er nog geen televisie was; een enkeling had een radio, dat was al heel wat, en telefoon vond je sporadisch. Er was weinig vertier in de dorpen, kermis was een hoogtepunt en af en toe een feestje. Bruiloften werden meestal thuis gevierd, de stallen werden schoongemaakt en de deel opgeknappt. De bakkers brachten van alles thuis en in de cafés kocht men de benodigde drank en werden tafels en banken gehuurd of geleend. Een paar muzikanten zorgden voor de dansmuziek en het feest was compleet.

Ook bij begrafenissen werden familie en buurt veelal thuis ontvangen. Daar was de koffietafel ingericht en na de begrafenis kwamen er bijeen.

Bij de geboorte van kinderen was een ongeschreven wet dat het kind direct moest worden gedoopt, op dezelfde dag of de daarop volgende, en iedereen hield zich er aan. Je zag dan de peettante, vroedvrouw of buurvrouw - minstens met z'n tweeën - naar de kerk stappen, soms over hele afstanden. Het wurm goed ingepakt, want weer of geen weer, gedoopt moest er worden. De vaders kwamen er niet of maar heel zelden aan te pas; zij hadden hun werk al gedaan en het kind aangegeven op het gemeentehuis.

Soms werd er gereden naar de kerk, met een brik of dresseer-karretje. Er werd dan aangestoken bij het café en de koetsier nam zich een borrel, terwijl de vrouwen naar de kerk gingen voor de doopplechtigheid. Het gebeurde dan wel dat de vrouwen na de doop het café binnen gingen om de koetsier te waarschuwen en zelf ook een paar brandewienekes-met-suiker namen. Het kind werd maar zolang op het biljart gelegd. Boze tongen beweren dat het ooit is voorgekomen, dat de vrouwen en de koetsier thuis kwamen en het kind op het biljart was achter gebleven.

Men was voor de sociale contacten aangewezen op de cafés; daar was het trefpunt. Er werd gekaart en gebiljart, met elkaar gepraat en gedronken. 's Zondagsmorgens, na de vroegkerk, kwamen de

boeren bijeen in het café waar de paarden waren ondergebracht. De jongens van de kastelein of een knecht konden na afloop met een kruiwagen en bats de stront opruimen. Ze ontvingen soms een dubbeltje van de boer en waren daar ook nog blij mee. De vrouwen gingen na de mis naar de winkel en dronken daar koffie met 'n kuukske, want iedereen was nog nuchter. Ze namen dan meteen wat boodschappen mee en de winkels waar textiel werd verkocht deden goede zaken.

's Avonds dus kaarten in de kroeg. Ik herinner me dat als heel gezellig. We moesten soms met de klanten biljarten, maar er wel voor zorgen niet te vaak te winnen, want dat vonden de bezoekers niet zo aardig.

Zo rond Sinterklaas werd er in bakkerscafés gekaart en gebiljart om speculaaspoppen. Bij ons was dat een grote pop van drie à vier ons. Dat was de „tamboer“, prachtig! De deelnemers moesten inleggen en naar rato werd er gespeeld; veel deelnemers, veel poppen. Eerste prijs op hartenaas, tweede op ruitenaas, derde klaveraas en vierde schoppenaas. Men stond dan rondom het biljart en iemand van het café deelde de kaarten. Een mooie tijd was dat. Ook werd er - op dezelfde wijze - om een vette gans of een konijn gespeeld.

Om tien uur 's avonds was het sluitingstijd. Daar werd goed de hand aan gehouden. Burgemeester baron van Dorth was een streng heerschap, een echte aristocraat. Hij stuurde de gemeenteveldwachters Bus en Vermeulen de straat op. Die voelden zich heer en meester, al waren ze zelf af en toe ook wel aan een borreltje toe, vooral als het in de winter koud was. Het was wèl zo dat de politiemannen een vorm van gezag bezaten. Met kermis bijvoorbeeld wandelden ze regelmatig over de straat en grepen onmiddellijk in als daar enige aanleiding voor bestond. Ze hadden een gummi-knuppel en gebruikten die vrij geregeld. Zoiets maakt men tegenwoordig niet meer mee; soms wel jammer...

De cafés waren ook plaats van samenkomst bij verkopen van huizen of gronden. De notaris kwam met zijn klerk naar het

afgesproken café in het betrokken dorp en hield de inschrijving of verkoop. Op huizen of boerderijen werd via de inzet een bod gedaan en enkele dagen later werd er afgemijnd. De notaris hing dan de prijs op, altijd hoger dan de waarde, en de liefhebbers riepen „mijn” zodra de notaris de prijs in hun richting had laten zakken. Dat was vaak een spannende zaak, vooral voor degene die werkelijk interesse had. Soms maakte men gebruik van eens stroman, iemand waar niemand erg in had, en die riep dan in plaats van de echte koper, want die was vaak bekend en werd in het oog gehouden.

De kastelein had aan dit soort aangelegenheden „een goeie”, zei men dan. In de lente werd in die tijd in de dorpen hout bij opbod verkocht. De dennen werden in verschillende maten in percelen langs de weg gelegd en elk perceel kreeg een nummer. Men kon in het café bieden op het perceel van zijn keuze, wanneer dat aan bod kwam. Het gebeurde soms dat meerdere personen hetzelfde perceel op het oog hadden. De afslager-verkoper noemde een bedrag en de liefhebbers verhoogden dat al naar gelang dat nodig was. Als de bidders elkaar niet zo best lagen - iedereen kenden natuurlijk iedereen - dan werd een soort strijd uitgevochten; men bleef bieden tot iemand het opgaf. De houtverkoper was de lachende derde. In het café werd afgerekend en er ontstond vaak een gezellige drukte. Ook met deze dagen was de kastelein een gelukkig mens.

Ik denk dat ik met dit verhaal kan volstaan en dat er kan worden vastgesteld dat de drankgelegenheden of cafés en ook de kasteleins met hun vrouwen een maatschappelijke functie vervulden en vele jaren een belangrijke rol speelden.

Th.J.P. Nass, Groessen.

HOLLAND EN NASS, HISTORISCH EN IN TROUW VERBONDEN (2).

Geschiedenis van twee Groessense kasteleinsfamilies.

Nadat de Historische Kring Duiven-Groessen-Loo met succes zoveel mogelijk informatie over de (verdwenen) bakkers in de gemeente had verzameld en vastgelegd, is een tweede soortgelijk project van start gegaan met als onderwerp de (verdwenen) kroegen. Ook daaraan wil ik mijn steentje bijdragen in de vorm van dit artikel. Het woord 'kroeg' zal ik daarbij echter niet gebruiken: het had in de tijd, waarin mijn verhaal speelt, naar mijn mening een louche betekenis. In Groessen sprak men van gelagkamer, tapkamer of tapperij, maar meestal gewoon van herberg of café.

Vooraf een korte beschrijving van de verordeningen, vergunningen en wetten, de overtredingen daarvan, en de belastingregels waar alle kasteleins uit Duiven mee te maken hadden. Verder treft U enige uitleg aan over de bronnen waaruit ik de meeste van mijn gegevens heb geput. Holland en Nass waren immers niet de enige kasteleins in Duiven, niet de enige in Groessen. Wie weet raken lezers, leden van de historische vereniging, geïnteresseerd en gaan op zoek naar andere kasteleins. Ik ben ze al tegengekomen!

Verordeningen, vergunningen en wetten

In het midden van de vorige eeuw kennen we nog geen 'drankwet'. Toch heeft de overheid er blijkbaar behoefte aan om meer greep te krijgen op wat zich afspeelt in en rond de herbergen. We zien dan dat op 28 augustus 1858 door de Gemeenteraad van Duiven een *Verordening op de Herbergen, koffijhuizen, tapperijen, slijterijen, kroegen e.d., binnen de gemeente Duiven* wordt vastgesteld. Daarin worden zaken geregeld als het sluitingsuur, de toegestane amusements-activiteiten en het plaatsen van tenten en kramen. Voor het laten optreden van muzikanten, liedjeszangers, goochelaars en springers zowel als voor het houden van toneelvertoningen, dans-

en muziekpartijen en verlotingen zal steeds een schriftelijke goedkeuring van de burgemeester nodig zijn. De boetes op overtreding van deze verordening liegen er niet om en staan dan ook gedetailleerd beschreven.

Omdat bovendien nauwkeurig wordt afgebakend wie zich buiten sluitingstijd nog in het café mag bevinden zien we vanaf die tijd regelmatig de discussie opduiken of ... *een sociëteit gerekend mag worden onder cafébezoek...* Blijkbaar vluchten na sluitingsuur ... *gelaghoudende personen...* nogal eens naar de keuken of de woonkamer van de kastelein.

In 1881 wordt ... *tot regeling van den kleinhandel in sterken drank en tot beteugeling van openbare dronkenschap...* een wet van kracht, waarbij voor het eerst sprake is van vergunningen voor de verkoop van sterke drank in 't klein. Dienovereenkomstig legt de gemeente Duiven per 1 januari 1882 een 'vergunningenregister' aan. Daarin wordt per kastelein exact wijk, straat en huisnummer vermeld en bovendien wáár zich in het pand het lokaal bevindt waarvoor de vergunning geldt. Dit blijkbaar om misverstanden te voorkomen.

In 1904 wordt een vervolgwet ingevoerd. Ter verkrijging van de 'nieuwe' vergunning moeten de kasteleins dan aan de gemeente zelfs de oppervlakte van de gelagkamer(s) in m² opgeven. Tevens moeten ze melden welke personen in hun huis wonen. Bedoeld worden alle gezinsleden, inwonend personeel en pensiongasten vanaf 16 jaar. Iedere wijziging, zoals b.v. van vloeroppervlakte, huisnummering, eigenaar/vergunninghouder wordt steeds nauwkeurig in het vergunningenregister aangetekend.

In de daaropvolgende drankwet van 1931, die de kleinhandel in alcoholische dranken regelt, wordt onderscheid gemaakt tussen 'volledige vergunning' (voor sterk alcoholische dranken) en 'verlof' (voor zwak alcoholische dranken). Dit onderscheid blijft bestaan tot 1964 als de 'Drank- en Horecawet' wordt ingevoerd. De regels, die daarin worden vastgelegd, komen vooral voort uit sociaal-hygiënische en sociaal-economische overwegingen.

Overtredingen

Waar wetten en regels zijn, worden deze overtreden of ontdoken, ook in Groessen. En dat, ondanks, of misschien juist tengevolge van de zeer strikte controle door de veldwachter. Constateert hij een overtreding, dan wordt proces-verbaal opgemaakt en volgt melding aan de burgemeester.

Deze rapporteert er schriftelijk over aan b.v. de Officier van Justitie of de Kantonrechter.

Belastingen

In de vorige eeuw moesten alle neringdoenden, waartoe ook gerekend worden de koffiehuishouders, tappers en herbergiers, een belasting betalen om hun vak of beroep te mogen uitoefenen: het zgn. 'patent-recht'.

Behalve dat, krijgen de tappers in Duiven vanaf 1860 te maken met een 'plaatselijke belasting op de hoofdsom van de accijns'. De hoogte hiervan is afhankelijk van de soort drank en de herkomst ervan.

Vanaf januari 1882 wordt hen het 'vergunningsrecht' opgelegd, toentertijd een nieuw soort belasting, berekend aan de hand van de drankomzet enerzijds en de huurwaarde van de lokaliteit anderzijds. Bij de vaststelling van de hoogte van het vergunningsrecht krijgen B. en W. van het belastingkantoor invoerrechten en accijnzen in Lobith de omzetcijfers van alle kasteleins in Duiven aange-reikt. Een bijgevoegd advies van een deskundige geeft B. en W. een soort vrijbrief in het geval dat de kasteleins bezwaar maken. Accijns, vóór 1800 ook wel 'impost' genoemd, is een al heel lang bestaande vorm van indirecte belasting die we ook nu nog kennen en die uiteindelijk door de consument in de prijs van het product wordt betaald.

Bronnen

De 'uitgaande post', zijnde de correspondentie tussen de burgemeester van Duiven en derden, biedt een schat aan informatie.

Deze is gelukkig bewaard gebleven en normaal te raadplegen. De kastelein is wat zijn kostwinning betreft direct afhankelijk van het college van B. en W., dat immers zijn vergunning voor de verkoop van sterke drank afgeeft. Onder de titel 'ingekomen post' is nogal wat correspondentie met betrekking tot afgifte en overschrijving van vergunningen en bezwaar tegen opgelegde aanslagen bewaard gebleven en nu nog in te zien.

Vier generaties kasteleins Holland

De eerste notitie over de in Groessen wonende 'herbergier' Willem Holland dateert van mei 1853. Hij wordt met dat beroep vermeld in de geboorteakte van zijn eerste kind en woont dan in een *...oud pand...*, eigendom van G. Peters uit Pannerden.

Tijdens de kermis in 't najaar van 1862 fungeren bij W. Holland als oppassers⁽¹⁾ de in Groessen woonachtige J. de Raab en Th. Nuy, deze laatste is waarschijnlijk een zwager van Willem. Als een vrouw op weg naar huis wordt aangerand en daarna door waarschijnlijk *... Willem Kobessen, die met Hendrika Weterman in gelag is geweest ...*, wordt gered en ontzet, worden o.a. ook deze oppassers *... gehoord ...*.

In 1867, in de nacht van 10 op 11 juli, worden bij tapper Willem Holland *... bóven uit de tapkast 4 flesschen likeur, en uit den winkel 250 cigaren ontvreemd ...*. Uit de tapkast zelf zijn bovendien *... anderhalve flesch genever en een flesch anijs leeggedronken ...*. Aanvankelijk worden hiervan *... de vier bij hem die nacht ingekwartierde militairen, met name Stuivenberg, Willemsen, de Vries en van Erp verdacht, die zonder medeweten van Willem Holland 's morgens vroeg zijn vertrokken en de deur van het huis hebben laten openstaan...* De verdenking wordt echter na een uitgebreide briefwisseling tussen de burgemeester en de betreffende militaire leiding ingetrokken.

In februari 1872 wordt Holland geverbaliseerd wegens overtreding van de 'verordening op de herbergen'. Enkele dagen later schrijft de burgemeester aan de ambtenaar van het O.M. bij het kantonge-

recht in Zevenaar: ...*Ik voor mij ben van gevoelen dat eene keuken of woonvertrek zoo als hier, overigens geen gelagkamer zijnde, zulks wordt wanneer de gelagen naar die plaats worden overgebracht ... en indien zulks ook niet ware, zou eene verordening op de herbergen heel doelloos worden* We hoeven niet te vragen wat er gebeurd is! In november 1876, misschien nog in een noodlokaal na de grote dorpsbrand van enige maanden daarvoor, wordt bij tapper W. Holland ... *een Harmonica in beslag genomen en gedeponeerd ter Griffie van 't kantongerecht in Zevenaar* Misschien heeft Willem verzuimd vooraf een briefje te halen op het gemeentehuis of was er een gezellig feestje en heeft Hend. Keuntjes, opperman te Didam gewoon in een spontane bui geprobeerd de stemming te verhogen. Beiden krijgen een proces-verbaal.

De volgende drie overtredingen vinden plaats in het na de brand nieuwgebouwde pand:

- De burgemeester meldt in maart 1878 aan de Officier van Justitie in Arnhem dat ... *Karel Berends molenaarsknecht te Groessen en Johannes Hendriksen dienstknecht te Zevenaar de woning van W. Holland zijn binnengedrongen en bij hun aanhouding veldwachter Polman en rijksveldwachter J. Gerritsen beleedigd hebben*
- Op 29 mei 1880 wordt opnieuw wegens overtreding van de verordening op de herbergen een proces-verbaal opgemaakt ... *tegen W. Holland tapper, Ger.s. Gertsen arbeider, Fr. Klappers metselaar, Everd.a. Vermeulen zonder beroep, H.L. Eggen timmerman, Joh.s. Jacobs metselaar, Theod.s. Joh.s. Gertsen schipper allen te Groessen en Derk Wilhelm muzikant te Nijmegen*

Wie weet of ze wat te luidruchtig het lied⁽²⁾ hebben gezongen, dat ik nogal eens heb horen zingen als 'de Hollanders' op een feestje bij elkaar waren:

*En alles wa van Groessen kumpt, da zuupt zich zat (2x)
 en 't zuupt zich zat
 en 't vilt er neer
 en 't steet weer op
 en 't zuupt al weer
 en alles wa van Groessen kumpt, da zuupt zich zat.*

De aanwezigheid van een muzikant nodigt immers al vlug uit tot

meezingen!

- Opnieuw wordt iets strafbaars gemeld op 17 april 1882, nu bij het kantongerecht te Arnhem. De beide verbaliserende veldwachters zijn C.E. Janiche en A. Polman alhier, de overtreders W. Holland kastelein en A. de Hair en Joh. Derksen. Niet vermeld wordt wat er is gebeurd.

In 1881 krijgt Willem Holland een nieuw soort vergunning voor ... *de gewone tapkamer ... gelegen aan de straatkant ten Oosten in het huis te Groessen wijk G 71 ...*, zijn nieuwe lokatie dus.

Na zijn overlijden wordt per 27 februari 1893 de vergunning overgeschreven op zijn weduwe Johanna Nuij. Als zij vrij kort daarna ook overlijdt, neemt haar oudste zoon Hermanus, intussen gehuwd met de Didamse Aleida Welling, café en bakkerij over. In mei 1894 krijgt hij de vergunning op zijn naam.

Het echtpaar Aleida Welling en Herman Holland, ± 1900 (?), gehuwd nov. 1893 te Didam.

Twee maanden later bouwt deze aan de oostzijde van zijn huis, ... *op een ledigstaand terrein tussen hem en buurman van Leuffen een vaste tent van planken, met pannen gedekt* Daarin mogen tijdens de kermisdagen schietwedstrijden met flobertbuks gehouden worden. De tent dient tevens als danszaal. Er mag echter geen sterke drank getapt worden. Daarom vraagt hij, tijdig vóór de volgende Groessense kermis, vergunning aan om dat tijdens grote feest- of kermisdagen wél te mogen doen. De tent is van de weg af amper te zien en dan nog hooguit via het smalle gangetje⁽³⁾ tussen van Leuffen en Holland en is slechts binnendoor via het café bereikbaar. In een hoek van deze tent is een privé-kamer afgesloten, die wordt ontruimd en gedemonteerd als het kermis is.

We zien dat de vergunning in 1905 wordt aangepast en geldt voor: *... de hoofdinrichting a/d openbaren weg en de inrichting daarachter niet a/d openbaren weg tesamen 52,69 m², en 107,625 m² voor de tent ...*

Als begin 1911 de omzet van de Duivense kasteleins als geheel voor het vierde jaar in successie een daling te zien geeft, maken B. en W. zich bezorgd over hun inkomsten. Om het vergunningsrecht zo eerlijk mogelijk te bepalen is het advies van de deskundige uit Lobith d.d. 8 april 1911 zeer welkom. Over Holland schrijft deze: *Deze zaak blijft stationair. Eene bepaling der huurwaarde op den ouden voet of f 182.50 schijnt derhalve wenschelijk. Niettemin wil ik erop wijzen dat die schatting, welke thans een reeks van jaren gehandhaafd is gebleven, zeer zeker niet te hoog is. Ik onderwerp in deze mijn gevoelen echter gaarne aan dat van Uw College, waar één uwer leden wel meer van nabij met deze zaak bekend zal zijn en waarschijnlijk dus met meer kennis der feiten zal kunnen oordelen.*

Hermanus Holland is het desondanks niet eens met het hem opgelegde vergunningsrecht en schrijft eigenhandig een bezwaarschrift. Ik heb niet achterhaald met welk resultaat. Trouwens, ook zijn zoon W.A. Holland vraagt vele jaren later, in 1926, om verlaging van het hem opgelegde vergunningsrecht. Niet geschoten is immers altijd mis.

Op een iets ander terrein wordt in 1911 ook bezwaar aangetekend. Buurman G.E.A. van Leuffen doet zijn beklag bij de gemeente inzake een geschil waarvoor hij enkele weken later officieel bij de gemeente om tussenkomst vraagt: hij heeft last van het regenwater van de tent van Hermanus Holland. Het paadje tussen de twee panden is immers, zoals gemeld, zeer smal.

We schrijven 29 december 1924 als Herman Holland, sinds enkele jaren weduwnaar, overlijdt. De negen kinderen besluiten gezamenlijk het hele bedrijf, dus ook het café voort te zetten, ondanks goedbedoelde adviezen van derden tot verkoop. De oudste, Willem, pas 27 jaar oud, oriënteert zich terdege hoe nu te handelen en schrijft dan op 28 januari 1925 eigenhandig een brief aan Hare Majesteit de Koningin. Hij verzoekt haar daarin ... *eerbiedig te willen verklaren dat het Café „Holland” is eene inrichting voor maatschappelijk verkeer en mitsdien aan B. en W. van Duiven toestemming te willen verleenen de vergunning, verleend aan Hermanus Holland, over te schrijven ten name van W.A. Holland voornoemd*

De argumenten die hij daarin aandraagt, geven zo'n bijzonder beeld van hoe hij tegen het dorp Groessen, het café en de zaal aankijkt, dat ik de rest van zijn tekst bijna volledig laat volgen: ... *Geeft eerbiedig te kennen: W.A. Holland, wonende te Groessen, gemeente Duiven;*

- dat genoemde inrichting toch gelegenheid biedt en veelvuldig wordt gebruikt tot het houden van vergaderingen, bijeenkomsten enz. enz. en er te allen tijde den geheelen dag in genoemde inrichting kan worden koffie gedronken en iets gegeten, terwijl de instelling gelegen is in het centrum van Groessen, de eenigste van dien aard en van dien omvang in den omtrek is, de verkoop van sterken drank geen hoofd-, doch slechts bijzaak is, en dus de bedoelde inrichting een zeer bijzondere plaats onder de overige in Groessen gevestigde koffiehuisen inneemt, door de bijzondere bestemming, die er in de loop van den tijd is aan gegeven;

- dat adressant te dezer zake wil opmerken dat de inrichting voor maatschappelijk verkeer z.i. daartoe volstrekt niet behoeft te zijn een van de allergrootste, allermooiste of één van de allerduurste inrichtin-

ingekomen Stijlscheij 1925 2de 57 1/3
(con. archief Dieren)
Schrift

Raan
Hare Majest. de Koningin der
Nederlanden

Gefacht verblijdij te kunnen
W. L. Holland, woonende te Groesbeek,
gemeente Dieren;
dat hij bekent van Prinsengemaal en Wld.
Lindert van Dieren d.d. 14 Mei 1894 aan den
Raden van advies een vergoeding in ver.
band over den verkoop van elken brand in
het klein, geldende voor de gewone gelagten
van het klein, gelegen te Groesbeek aan de Oop
straat, G. 107 en land, van welke localiteiten
ook land d.g. vergoeding nog geldt;
dat op 29 December 1918 adviesraden is over.
leden;
dat adviesraden op 21 Januari 1918 aan Prins-
meester en Wld. Lindert van Dieren Luff
verzoekt bovenvermelde vergoeding ingevolge
art. 16 der Dierwet te willen overschrijven aan
naam van adviesraden;
dat gemelde overschrijving alder elken aan plaats
hebben met Hare Majest. koninklijke bevestiging;
dat adviesraden inrichting naar zijn kenbaarheid
meening een inrichting in een markt-hof-
felg verkeer; al besteld in art. 16 der Dier
wet, omdat deze inrichting en een in van bijson-
deren aard;
dat gemelde inrichting ook gelegenheid heeft
en noodwendig wordt gebruikt tot het houden
van vergaderingen, bijeenkomsten enz. enz. en
er te allen tijde den geheelen dag in gemeen-
de, inrichting kan worden toegenomen en
als gezegd, bevoegt de inrichting gelegen is
in het centrum van Groesbeek de eenzijdig
van dien aard en van dien omvang is den
omdrek in, de verkoop van elken brand gelyk

Het verzoekschrift aan H.M. de Koningin van Herman Holland.

gen, doch als zodanig veeleer moet worden beschouwd als eene inrichting die beantwoordt aan de eischen, welke een bepaalde categorie of bepaalde categorieën van de maatschappij daaraan stelt, eene inrichting, die door hare ligging, doel en de daaraan gegeven bestemming, buiten het kader van het gewone valt en die daardoor in een bepaalde maatschappelijke behoefte voorziet;

- dat adressant van mening is dat het bovenstaande zeer zeker geldt voor zijn inrichting welke bekend staat onder den naam Café "Holland".

1e Allereerst is de inrichting gelegen midden in de kom van Groessen op het drukste verkeerspunt;

2e vooral in den zomer wordt adressant's inrichting gebezigd als pleisterplaats voor automobilisten, toeristen, motorrijders en wielrijders, die in adressant's inrichting komen uitrusten en aldaar eenige ververschingen tot zich nemen en blijven koffiedrinken of middagmalen. Behalve door toeristen wordt van adressant's inrichting ook door handelsreizigers enz. een geregeld gebruik gemaakt;

3e adressant's inrichting is gelegen schuin tegenover het St. Antoniusgesticht, in welk gesticht mannelijke bezoekers niet mogen logeeren; zij maken bij hunne bezoeken aan genoemd gesticht geregeld gebruik van de twee logeerkamers, die adressant steeds voor hen disponibel heeft, terwijl auto's, paarden, wagens enz. aan adressant's inrichting kunnen worden gestald;

4e verder is adressant's inrichting speciaal bestemd voor het houden van vergaderingen, bijeenkomsten, besprekingen, aanbestedingen, en monsteringen van paarden. Vergaderingen, worden geregeld gehouden door de Kiesvereeniging, Onderlinge Veefonds, Coöperatieve Boterfabriek, Toneelvereeniging „Vriendenkring", Burgerwacht, Schutterij, Bakkers en Vrijwilligen Landstorm, terwijl verder de Vrijwillige Landstorm geregeld schietoefeningen in de zaal houdt en de Toneelvereeniging muziek en tooneeluitvoeringen geeft. Tenslotte wordt van adressant's inrichting gebruikt gemaakt voor diverse aanbestedingen en verkoopingën;

5e adressant's inrichting wordt veel en speciaal bezocht door de goeude burgers uit Groessen en omgeving die er na afloop van

hun werk hunne zaken bespreken en eenigen tijd zich aangenaam verpozen.

6e dat de verkoop van sterken drank geen hoofd- doch slechts bijzaak is en slechts een gering onderdeel uitmaakt van het bedrijf.

- dat dus het koffiehuis „Holland” eene inrichting is van bijzondere aard en bestemming, welke niet alleen beteekenis heeft voor Groessen, doch ook van interlocale beteekenis is voor reizigers, toeristen en bezoekers van het St. Antoniusgesticht, terwijl het gebruik van sterken drank in adressant's inrichting slechts bijzaak is ...;

Hetwelk doende enz. w.g. W.A. Holland. Groessen, 28 Januarië 1925

....

Mede-ondertekenaars zijn Willems meerderjarige broers en de voogd over de minderjarige broers en zuster, Gradus Holland uit Westervoort.

De toestemming van de koningin, d.d. 22 april van dat jaar, komt via het Ministerie van Arbeid, Handel en Nijverheid, en Gedeputeerde Staten bij B. en W. terecht en deze verlenen de vergunning.

Als Willem na zijn huwelijk in april 1928 naar Brabant vertrekt, vraagt hij overschrijving aan op naam van zijn broer Jan. De procedure is nu minder ingewikkeld, omdat de vergunninghouder zelf de aanvrager is, wat drie jaar daarvoor niet het geval was. Met ingang van 1 mei 1928 mag Jan tappen en wel *...in de beneden vóórlocaliteit en de daaraangrenzende achterlocaliteit, groot onderscheidenlijk 52,04 M² en 107,62 M² van het perceel Dorpstraat no 107 te GROESSEN...*

In 1936 voert Jan een nogal rigoureuus plan uit: hij laat de oude tent afbreken en twee huizen bouwen aan de oostzijde van zijn perceel op de plaats waar het postkantoor van v.Leuffen gevestigd is geweest. Bovendien bouwt hij een nieuwe zaal met vergaderzaal. Deze komt een vijftiental meters van de rooilijn af, zuidwaarts te liggen. Zo ontstaat de binnenplaats die velen zich zullen herinneren en die nu, zij het sterk verkleind, nog bestaat. De nieuwe vergunning, die hij daarna krijgt, geldt dan voor het café, de

vergaderzaal en de grote zaal. Daarin worden o.a. de toneeluitvoeringen van 'Vriendenkring' gehouden.

We hebben al gezien dat gediscussieerd wordt over het feit of een sociëteit beschouwd moet worden als cafébezoek. Ik weet niet of er bij Holland dan al een sociëteit thuis is, maar in 1938 is dat zeker het geval. Onder het genot van een borreltje en een hapje wordt door de uit ongeveer 12 leden bestaande sociëteit gebiljart, gekaart en gepraat over politiek. Menig raadsbesluit wordt er, naar men zegt, voorbereid. In die tijd komen zelfs studenten uit Utrecht de gezelligheid van de woensdagavond delen. Waarschijnlijk wordt het eerste lustrum gevierd als Jan in 1943 het interieur van café en winkel grondig heeft opgeknapt: ... *bij deze gelegenheid lieten de vaste klanten van de Sociëteit in de gevel van het riante zakenpand het wapen van Groessen aanbrengen.*⁽⁴⁾

De woensdagavond blijft tot in de zestiger jaren de soosavond bij uitstek.

Het wapen van Groessen op een gevelsteen.

In de na-oorlogse jaren verschuiven de activiteiten geleidelijk van het café naar de zaal: de verzorging van bruiloften, jubilea, recepties en koffietafels neemt een steeds belangrijker plaats in. Daarbij is een onschatbaar belangrijke rol weggelegd voor Jan's vrouw Anna Willemsen en hun dochters.

Rond 1960 wordt een vennootschap onder firma opgericht en treedt de vierde generatie aan: Herman, de tweede zoon krijgt mede de leiding. Zijn vader Jan over-

lijdt, 63 jaar oud, op nieuwjaarsdag 1965. Een klein jaar later wordt het bedrijf door Gieling overgenomen.

Drie generaties kasteleins Nass

Als Petrus Wilhelmus Nass zich in mei 1865 in Groessen als tapper tevens bakker vestigt, is hij huurder van een huis van de kerk, dat Hermanus van Leuffen, eveneens tapper, daarvóór huurde. Dat houdt in dat Petrus zich stipt te houden heeft aan het huurcontract en geen baas in eigen huis is. Daarbij komt nog dat zijn 'huisbaas' naast hem woont. Wie weet zijn dat al bij al de redenen waarom over hem en zijn opvolgers betrekkelijk weinig informatie is aangekomen. Ook het brievenboek van de burgemeester geeft slechts enkele scores op naam van de tapper P.Nass:

In januari 1869 wordt proces-verbaal opgemaakt tegen Hermanus Weijnenborg omdat hij P.W. Nass tapper te Groessen mishandeld zou hebben. Misschien is er sprake van een uit de hand gelopen café-ruzie. ... *Geene andere personen hebben echter iets van het feit gezien*

Met een ... *vals vijftigcentstuk met de beeltenis van Z.M. den Koning Willem III ...*, wordt, met flinke tussenpozen, maar in totaal drie keer, ... *bij den tapper en winkelier P.W.Nass betaald...* Dat is het geval in oktober 1873, augustus 1874 en november 1878. Drie keer achtereen geeft te denken. Dat vindt althans de burgemeester en hij schrijft dan ook aan de Officier in Arnhem. ... *Hij kan zich niet herinneren van wien hij die ontvangen heeft, hetgeen wel te betreuren is ...* Hij schrijft er niet bij of met het muntstuk in de winkel of in het café betaald is.

Gelukkig heeft het geen consequenties voor zijn vergunning. Deze wordt hem per 14 januari 1882 opnieuw verleend voor ... *de gewone gelagkamers rechts van den hoofdingang van het huis gelegen te Groessen in het dorp wijk G no. 64. Het is een lokaal gescheiden met houten schuifdeur*

Als Dorus, de oudste zoon van Petrus, eind 1889 trouwt, wordt hij opvolger in de zaak en krijgt in mei 1900 de vergunning op zijn naam. Hij laat, alleen als het kermis is, een tijdelijke tent bouwen aan de westzijde van zijn café, ter plaatse waar openslaande deu-

ren zijn.

Regelmatig heeft hij onderwijzers in pension of handelsreizigers, die als commensaal worden ingeschreven.

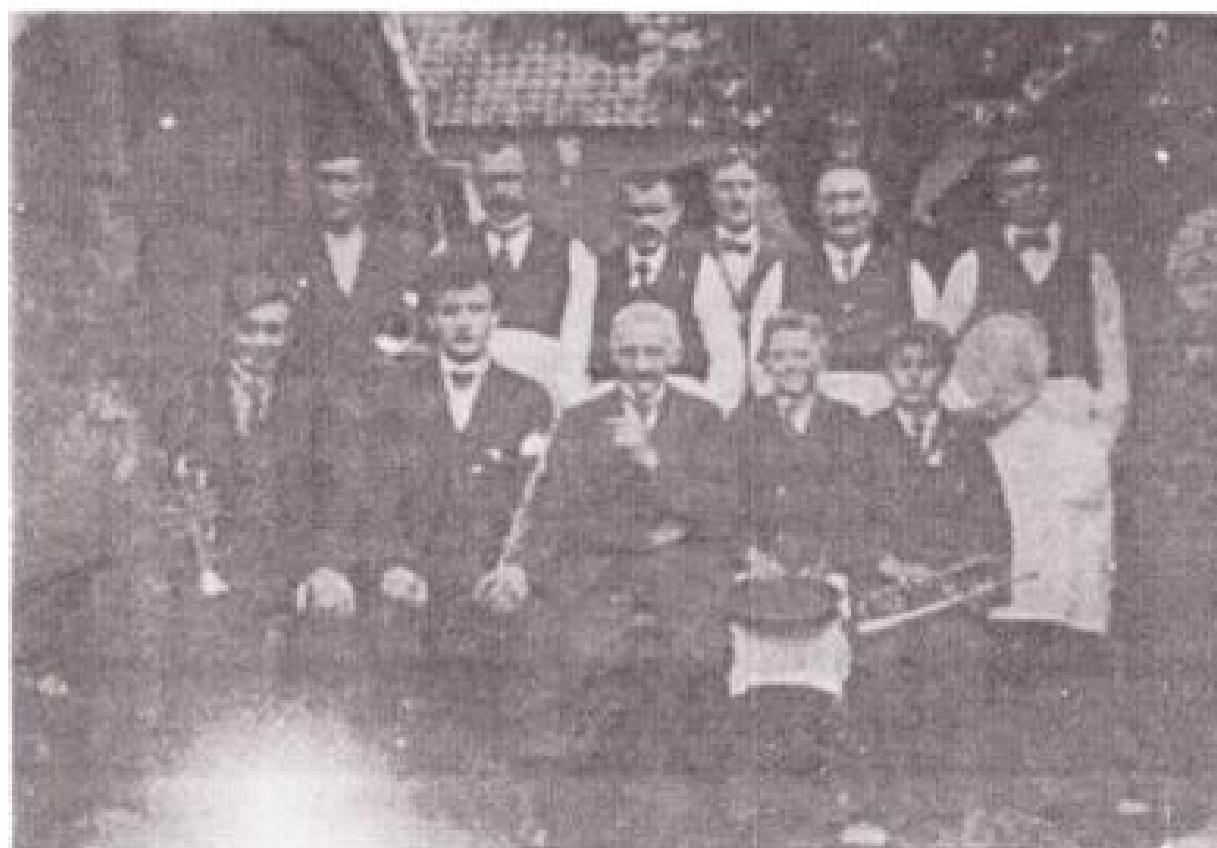
Om een indruk te krijgen van wat zich in de ... *gewone gelagkamers rechts van den hoofdingang* ... bevindt, citeer ik uit de boedelbeschrijving, die in 1898 na het overlijden van Dorus' moeder wordt opgemaakt:

... In de Herbergkamers: Buffetkast met toebehooren, als tapkast, toonbank, glazen, karaffen, blaadjes; biljart met toebehooren; twee groote en twee kleine tafels; vijf en twintig stoelen; kachels; tuinbank en negen gewone banken; kapstokken, reguleur, twee spiegels, schilderijen; twee lampen, hoedjes, gordijnen en aschbakjes...

Als hij in april 1905 de afmetingen van de gelagkamers heeft gemeld, krijgt hij zijn nieuwe vergunning, waarna in het register een oppervlakte genoteerd wordt van ... *58.76 m² voor de inrichting gelegen a/d openbaren weg en het biljartlocaal daarnaast, ook aan den openbaren weg*⁽⁵⁾

Het is interessant te lezen wat in het hierboven reeds genoemde rapport d.d. 11 april 1911 uit Lobith over Nass wordt geschreven: *Wat ik ten vorigen jare heb doen opmerken nopens de geleidelijke achteruitgang dezer tapperij, geloof ik ook thans nog te kunnen aanvoeren als motief om de schatting harer huurwaarde op f 200.- te bestendigen. Ware het niet ongewenscht te achten om 2 jaren achtereen eene vermindering toe te passen, dan zoude ik deze ook thans weder hebben geadviseerd. Ik heb alle reden om aan te nemen dat een aanzienlijk gedeelte der clientèle dezer zaak zich gewend heeft naar Bies en Holland.*

Dorus Nass schrijft, ook eigenhandig, een verzoek aan B. en W. om vermindering van het opgelegde vergunningsrecht. De tekst ervan is praktisch gelijklopend aan die van Holland. Misschien hadden ze hierbij dezelfde adviseur? Of dit verzoek echter in behandeling wordt genomen, betwijfel ik. Op de achterzijde ervan staat n.l. met grote potloodhalen te lezen: „Ongezegeld en te laat”.

Groessense kermis, ± 1925-1925. Staand v.l.n.r.: Hent Kruis, Willem Barten, Herman Rieken, Toon van Kempen, Drikus Boss, Hendrik Nass. Zittend v.l.n.r.: Tieske Peters, J., Theod.A. Nass, Johan Nass, Gerrit Meijer.

Een dikke twintig jaar later is hij duidelijk wel op tijd met de indiening van een soortgelijk verzoek. Bij de ingekomen stukken van 1932 heb ik n.l. een kopie aangetroffen van een schrijven van de 'Raad van Beroep voor de directe belastingen te Arnhem', waarin deze het gemeentebestuur sommeert om het vergunningsrecht, aan Nass opgelegd over 1932/1933, te verlagen!

Gehuurd of niet gehuurd schijnt in 1939 niet veel uit te maken want Dorus Nass laat in de loop van dat jaar, met het oog op zijn 40-jarige bruiloft, het pand een flinke opknapbeurt geven.

Met name de voorgevel verandert: zowel rechts als links van de

ingang worden de twee hoge boogramen (5) uitgebroken en vervangen door één breed raam. En op de licht geverfde gevel prijkt dan: Hotel, Café-Restaurant 'De Rooster', Th.Nass. En links van de café-ingang: 'Volledige vergunning'. Het feest wordt in oktober 1939 gevierd. Een foto, waarop Ali Aleven, mijn broers, zussen en ikzelf te zien zijn vóór het gerestaureerde pand, getuigt ervan. Een groot ongeluk treft echter het zeer kinderrijke gezin Nass als op 11 november 1940 in zeer korte tijd het gehele pand tot de grond toe afbrandt.

Spoedig daarna opent Nass onderhandelingen met het Kerkbestuur over aankoop van het 'pand'. Na over en weer vragen en bieden komt men tot een compromis en Nass wordt eigenaar van de grond en de restanten van de opstallen. Op de oude plek wordt een nieuw dubbel huis gebouwd. Eerst voor zoon Theet het gedeelte aan de westzijde: een woonhuis met bakkerij en levensmiddelenwinkel. Daarna aan de kerkzijde het andere woonhuis met een winkel voor galanterieën, huishoudelijke artikelen, tabak, drogisterij-artikelen, speelgoed en textiel en een café van 36 m². Zowel deze winkel als het café worden in 1947 overgenomen door de dan nog ongehuwde dochter Dora. Zij krijgt de drankvergunning die voorheen op naam stond van haar vader. In het café worden muziekrepetities gehouden, vergaderingen en af en toe een koffietafel. Verder is het altijd open op zondagochtend na de Hoogmis. Omdat Dora dan ook klanten in haar winkel heeft, helpt één van haar zussen in het café, welke taak later door haar zwager Willy Bouwman wordt overgenomen.

In 1959 wordt de scheidingswand tussen winkel en café uitgebroken, de winkel met de 36 m² vergroot en volledig gerenoveerd. De schuur achter het huis, grenzend aan het kerkplein, wordt nog een aantal jaren in zeer beperkte mate als café gebruikt. Maar als Dora's gezichtsvermogen, ondanks enkele operaties, sterk achteruitgaat, sluit zij in 1973 haar zaak en verkoopt het pand aan haar broer Theet.

L. Prinsen-Holland, Aarle Rixtel.

Na de verbouwing in 1939. V.l.n.r.: Ali Aleven, Willy Holland, Theo Holland, Herman Holland, Annie Holland, Lia Holland.

Noten:

- (1) Oppasser heeft hier de betekenis van ober. Deze hielp, behalve met de bediening, ook met het opruimen en schoonmaken van de tent en het herschikken van het meubilair e.d. tussen de ochtend- en avondfestiviteiten.
- (2) Dit lied zou in oorsprong slaan op Huissen. Misschien is het na de eerste wereldoorlog meegebracht door Huissenaren, die in Groessen een tuinderij vestigden, allengs met wijziging van de plaatsnaam... Dat zou dan een rehabilitatie zijn van de brave autochtone Groessenaren!
- (3) Duidelijk zichtbaar op foto 68 in 'Duiven in oude ansichten', deel 1.
- (4) De tekst op de gedenksteen luidt 'St.Andreas/ Spes Nitida' (schitterende hoop, glanzende hoop, prachtige verwachting). Mogelijk had de vereniging die naam.
- (5) Situatie 1905, zie foto no 67 in 'Duiven in oude ansichten', deel 1.

Bronnen:

Persoonlijk familiearchief.

Archief gemeente Duiven: Gemeenteraadsverslagen; notulen B. en W.; brievenboeken van de burgemeester 1850-1890; ingekomen /uitgegaan stukken; registers van verleende drankvergunningen.

Informatie/ foto's: W. Derksen Wzn, C. Heuvels-Nass, H. Holland Jzn, W. Hooyman-Holland, Th.J.P. Nass, W.J.Th. Peters en J. te Witt.

Adviezen: J. Giesen, archivaris Streekarchivariaat.

Literatuur:

'Duiven in oude ansichten' deel 1 en 2, J.A.J.M. Frijhoff, Zaltbommel, Europese Bibliotheek, 1976/ 1984.

'Een eeuw Holland', krantenartikeltje, eind mei 1951, bron onbekend.

DE MISPEL, EEN VERDWIJNENDE BOOMSOORT IN DE LIEMERS

Tegen het PGEM-huisje aan de Leuvensestraat te Groessen staat een zeldzame boom of eigenlijk meer een struik: de mispel. Velen kennen wel het gezegde: zo rot als een mispel, maar blijken deze struik helaas niet te kennen. Tijd om even stil te staan bij deze inheemse struik die met uitroeiing wordt bedreigd.

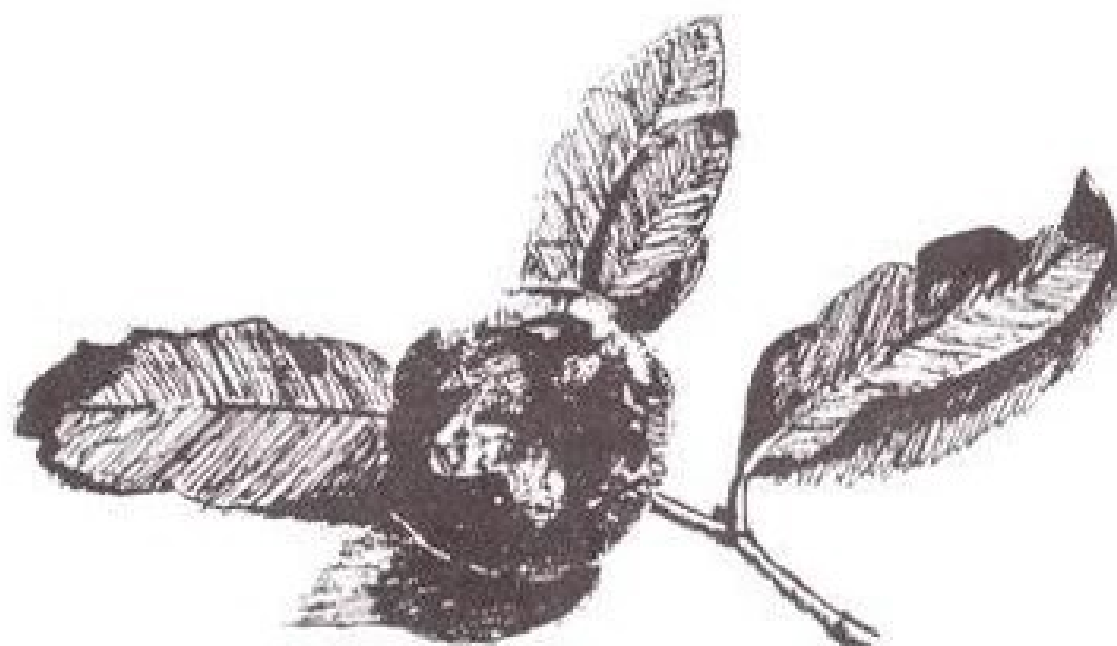
Méspilus germánica

De *Méspilus germánica* L. zoals de wetenschappelijke naam is, is een forse struik die in het verleden vooral groeide in de afscheidingen van de weiden, langs slootkanten en andere plekken waar het vochtig is. De mispel vormt een apart geslacht binnen de appelfamilie, de *pomaceae*. Hij wordt niet hoger dan zo'n 6 meter en heeft een brede struikachtige groeiwijze. De takken zijn zelden recht, meestal bochtig met veel zijscheuten. De stam wordt bijna nooit dikker dan 20 à 25 cm in doorsnede. De bladeren zijn langwerpig met een gave rand en hebben een korte steel. De mispel bloeit in mei met grote alleen staande bloemen waarvan de vijfbladige kroon en talrijke meeldraden schijnbaar op de kelk zijn ingeplant.

In de herfst hangen aan deze struikachtige boom lichtbruine appelachtige vruchten met een doorsnede van ca. 5 cm en waarop de vijfvoudige bloemkroon nog duidelijk te herkennen is. Deze vruchten - de mispels van het gezegde - zijn eetbaar maar pas als ze beurs of rot zijn. In het verleden liet men de mispels, die bijzonder rijk aan vitamine C zijn, aan de struik hangen tot de eerste vorst erover gegaan was. Dan werden ze geplukt en in het stro bewaard tot ze voldoende rot waren. Daarna werden de vruchten leeg gezogen, zodat men geen hinder had van de velletjes en de in verhouding grote pitten. Ook werd er wel jam van gemaakt, die als lekkernij gold. In de volksgeneeskunst werd de onrijpe vrucht gebruikt tegen diarree. Een thee getrokken van de bladeren diende als gorgelwater.

Mispelhout in de molens

De belangrijkste kenmerken van het hout zijn de grote hard- en gladheid. Dit gecombineerd met een uitzonderlijke taaiheid maakte dat mispelhout eeuwenlang erg geliefd was bij de molenbouwers. Zij gebruikten het speciaal om kammen en staven voor de verschillende aandrijfdraden (rondsels, schijflopen) in de molen te maken. Minder taai en glad hout was tegen de enorme krachten niet opgewassen. Doordat in de loop van de 19e eeuw steeds meer windmolens werden gebouwd, en dus veel mispelhout nodig was, kwam de mispel in de verdrukking. Van een systematische heraanplant was geen sprake en zo werd deze struik al spoedig zeldzaam. De oude molenbouwers herinnerden zich dat in de eerste helft van deze eeuw de Liemers de enige plaats was waar de mispel nog op enige schaal voorkwam. Maar ook daar verdween hij snel. In het uitvoerige artikel van Dr.Ir. G. Sissingh over bossen en bosresten in de Liemers wordt de mispel niet eens meer vermeld.

mispel

26 okt '97

Pentekening: Hadewych van Heugten.

De laatste mispel in de gemeente

Zijn verdwijning uit het Liemerse landschap heeft niet alleen te maken met het gebruik als 'molenhout' want in de molenbouw was men al lang overgestapt op het uitheemse acaciahout voor de restauratie van oude molenraderen. De toegenomen efficiënte manier van landbouw en veeteelt liet weinig ruimte aan de eens onrendabele vochtige plaatsen waar de mispel groeide. De opkomst van prikkel- en schrikdraad droeg bovendien bij aan zijn ondergang: steeds meer hagen, waarin hij een plaats had en die oorspronkelijk als afscheiding tussen de percelen dienden, werden opgeruimd.

De mispel bij het PGEM-huisje in Groessen heeft de tijd goed doorstaan. De omtrek van de stam laat vermoeden dat hij kort voor of direct na de oorlog geplant moet zijn. De forse terugsgnoei van enkele jaren geleden heeft hem schijnbaar geen grote schade toegebracht. Wel mogen we nog van geluk spreken dat men toen maar niet direct de motorzaag aan de stam gezet heeft en hem 'geamoveerd'. Zodoende beschikken we thans nog over een mispel die de herinnering levend houdt aan de tijd dat deze struik nog algemeen voorkwam in de Liemers.

Misschien is het te overwegen enkele stekken te nemen en die aan te planten in de groenstroken van de gemeente. Waarom daarin wel voor veel geld allerhande exotische bomen en struiken aan te planten en niet 'onze eigen' mispel?

W.F.W.M. van Heugten, Duiven.

Literatuur:

Gids voor de kruidentuin, uitgave het Nederlands Openluchtmuseum (Arnhem, 1978)

E. Heimans, H.W. Heinsius en Jac.P. Thijssen: *Geïllustreerde Flora van Nederland* (Amsterdam, 1951)

A. Sipman: *Molenbouw* (Zutphen, 1990)

G. Sissingh: Bossen en bosresten in de Liemers en hun wilde flora, in: *De Liemers, gedenkboek Dr. J.H. van Heek* (Didam, 1953).

VERENIGINGSNIEUWS

Open Monumentendag 1997

Op zaterdag, 13 september 1997, was het een komen en gaan bij de fototentoonstelling over de jongenskostschool, het „Instituut Geubbels", te Duiven (1892-1944). Het plaatselijke comité had zich met dit initiatief aangesloten bij het landelijke thema „Monumentale schoolgebouwen." Ook voor het boekje, waarin de historie en het wonen en werken op deze elitaire kostschool is vastgelegd, bestond een grote belangstelling.

Als u die belangstelling deelt en f 7,50 overmaakt op een van de rekeningsnummers van de Historische Kring (zie voorin in dit tijdschrift) overmaakt, wordt het u - althans binnen de gemeente - thuis bezorgd.

Zelfs het NOS-journaal toonde belangstelling bij de Open Monumentendag in Duiven.

Bestuurssamenstelling

De enige mutatie, die gemeld kan worden, is dat met ingang van het najaarsseizoen Th.M.J. Jonker het secretariaat van mevr. K. de Jong-de Baan heeft overgenomen.

Naoberpraot

Begin november verschijnt het boek Naoberpraot, waarin u tal van boeiende mensen uit de eigen streek en de rest van Gelderland ontmoet. De mensen die aan het woord komen, drukken zich uit in hun eigen streektaal van de Liemers, de Achterhoek, de Veluwe, de Betuwe en het land van Maas en Waal. Daarnaast bevat het 155 pagina's tellende boek interviews in het ABN. Het boek wordt rijkelijk geïllustreerd door Harrie Kemperman uit Westervoort. U kunt het boek schriftelijk bestellen bij uitgeverij DWZ/MAW, postbus 173, 6930 AD Westervoort.

Het boek kost normaal f 25,00, inclusief verzendkosten. Als deze DRIEPAS-editie u nog op tijd bereikt, kunt u via een voorintekening een korting van f 2,50 per exemplaar verkrijgen.

St. Martinuskerk van Oud-Zevenaar

Op verzoek van het kerkbestuur heeft W.F.W.M. van Heugten een boekje geschreven over de St. Martinuskerk te Oud-Zevenaar. Hierin wordt niet alleen de geschiedenis van deze oude parochie verteld maar ook aandacht geschonken aan het kerkgebouw en de daarin aanwezige kunstschaten. Bij boekhandel Verdouw is het onlangs verschenen rijk geïllustreerde en informatieve boekje van 56 pagina's verkrijgbaar voor f 17,50.

De Volksuniversiteit voor Zevenaar en Omstreken biedt voor personen die geïnteresseerd zijn in geschiedenis de volgende lezingen aan:

- * twee lezingen plus tentoonstelling „Opgraving in Wehl” door Alex Koster uit Wehl. Aan de hand van dia's wordt verslag gedaan van de ontdekking, de opgraving en de resultaten. De

- lezingen zijn in de zaal van de Volksuniversiteit, Oranjelaan 10, Zevenaar. De tentoonstelling is in het Liemers Museum te Zevenaar.

Data: 8 en 15 januari 1998; tijd: 19.45 - ca. 21.30 uur.

Prijs lezingen + gratis toegang tot Liemers Museum f 30,00 bij intekening vóór 1 december 1997, daarna f 35,00.

- * lezing plus tentoonstelling „Gebruiken rondom huwelijken" door mevr. I. Stroucken. Rondom partnerkeuze en huwelijk zijn vele gewoonten en gebruiken. De lezing is in de zaal aan de Oranjelaan 10, de tentoonstelling is in het Liemers Museum.

Datum: 17 juni 1998; tijd: 19.45 - 21.30 uur.

Prijs lezing + gratis toegang tot het Liemers Museum f 15,00 bij intekening vóór 1 mei 1998, daarna f 17,50.

- * dialezing „Reis door het Inca-rijk (Peru/Bolivia)" door mevr. M. Beens. De lezing is in de zaal aan de Oranjelaan 10.

Datum: 24 maart 1998; tijd 19.30 - 22.00 uur.

Prijs: f 15,00 bij intekening vóór 3 maart 1998, daarna f 17,50.

Cursussen over musea en geschiedenis

Eind juni is voor de tiende maal verschenen een overzicht van cursussen over musea, museumbeheer en geschiedenis in Overijssel, Gelderland en Utrecht in het cursusjaar 1997/1998.

De brochure bevat o.a. uitgebreide informatie over cursussen en studiedagen over de volgende onderwerpen:

- * **geschiedenis en geschiedbeoefening:** wegen en spoorlijnen in Gelderland, lokaal archiefonderzoek, huizenonderzoek, Gelderland van Graafschap tot provincie;
- * **genealogie en paleografie**

De cursussen zijn bestemd voor medewerkers, leden, bestuursleden en vrijwilligers van musea en historische verenigingen en voor andere belangstellenden. Het cursusoverzicht is gratis verkrijgbaar bij het Gelders Oudheidkundig Contact, postbus 4040, 7200 BA Zutphen. Informatie: tel. 0575-511826. Het is ook ter inzage via de secretaris van de Historische Kring.

JAARROOSTER oktober 1997 t/m december 1998

maand/jaar	algem. verg. werkgr.	inloop-/ openav. of lezing	jaar- verg.	excursie	genealogie
nov.		17 open			11 & 25
dec.					9
jan. '98		19 lez.			13 & 27
feb.	5				10 & 24
mrt.		16 open	12		10 & 24
apr.		20 inl.			14 & 28
mei		18 lez.		30	12 & 26
jun.					9 & 23
jul.					
aug.					
sept.	17	21 lez.			8 & 22
okt.		19 inl.			13 & 27
nov.		16 open			10 & 24
dec.					8 & 22

De zgn. Open Avonden worden gehouden in onze lokatie (zaal 5). Deze bijeenkomsten worden Open Avonden genoemd omdat ze geen gespreksthema hebben en niet bekend worden gemaakt in de lokale pers. Ze zijn in eerste instantie bestemd voor (alle) leden. Het heeft verschillende bedoelingen: het afronden van een gehouden inloopavond, het voorbereiden van een nieuwe inloopavond, en bovendien kunnen leden van de verschillende werkgroepen hun werkzaamheden met elkaar bespreken, opdat de gezamenlijke werkgroepenvergadering (2x per jaar) efficiënter verloopt. Inloopavonden en lezingen vinden plaats in de grote zaal.

